

Stichting MIKWE Zaltbommel
Minnebroederstraat 2
5301 AZ Zaltbommel
www.mikwe.nl
E: info@mikwe.nl

Penningmeester
Hen Meesterman
Schoolstraat 13
5301 NV Zaltbommel

Secretariaat / postadres
Aart Vos
Kloosterwiel 55
5301 WH Zaltbommel
E: aart.vos@upcmail.nl

Bankrelatie
Rabobank Bommelerwaard,
IBAN: NL 48RABO0145296946

Stichting MIKWE – een Joodse erfenis
in Zaltbommel

Opening nieuw seizoen 2018 STERREN VLUCHTELINGEN

Jullie keken elkaar aan sterren
Steels dat de hemel 't niet zag
Het was goed bedoeld

Het werd verkeerd begrepen

Koud werden jullie wakker
Ver van de haard
Ver van de hemelpoort

Kijk me toch aan sterren
Steels dat de aarde het niet ziet
Geef me een heimelijk teken
Ik geef jullie een kersenhouten staf

En een van mijn rimpels als pad
En een wimper als gids
Voor de weg terug naar huis

*Vasko Popa (Servische partizaan 1902-1991,
overleefde een concentratiekamp)*

Omdat het weer voorjaar is geworden, de kleuren uit de aarde barsten, de lijster zijn keeltje schraapt en zijn zuivere klanken voorbereidt, maar ook “opdat wij nooit mogen vergeten”.

Een gloednieuw seizoen staat voor de deur. Die deur gaat zaterdag 5 mei 2018 weer open en zal ook weer iedere eerste zondag van de maand open zijn. Voor de opening van het seizoen houdt onze vrijwilliger Martijn Stoutjesdijk op donderdag 26 april a.s. een lezing / workshop over de Talmoed in de koorruimte van de grote Sint-Maartenskerk. Martijn is als onderzoeker verbonden aan de Universiteit van Tilburg, waar hij zijn promotie op dit onderwerp voorbereidt. Hij zal voor ons een presentatie houden op een voor iedereen begrijpelijke en interessante wijze. In deze Nieuwsbrief licht hij dat ook nog persoonlijk toe.

Daarnaast krijgen we in april bezoek van een aantal leerlingen van de School voor Praktijkonderwijs

De Brug uit Zaltbommel die een project behandelen over de Tweede Wereldoorlog.

Het Mikwe is van **5 mei tot 29 september 2018** weer geopend op **iedere zaterdag** en de **eerste zondag van de maand van 13.30 tot 17.00 uur**.

Op verzoek is het Mikwe echter **altijd open**. U kunt daarvoor contact opnemen met een van onze bestuursleden.

Hen Meesterman	0418 518098
Aart Vos	0418 515278
Johanna Butter	0418 510882
Ester Vink	0418-561301
Tony van der Meulen	

Daarnaast zijn er de stadsgidsen die de komende maanden tijdens hun rondleidingen door de stad ook het Mikwe bezoeken.

Ook tijdens de volgende evenementen is het Mikwe open:

- Bommelse Kunstroute op 23 - 24 juni en 30 juni - 1 juli 2018
- Kunst, Kiezel & Klei op 25 - 26 augustus en 1 - 2 september 2018
- Monumentendag 8 september 2018

Op deze bijzondere dagen is het Mikwe geopend van 12.00- 17.00 uur. U bent van harte welkom! Het bestuur wenst u een mooie, warme en kleurrijke zomer.

Johanna Butter

Afronding project Stolpersteine Zaltbommel

In een eerdere nieuwsbrief hebben wij u geïnformeerd dat wij in het voorjaar van 2018 ons project Stolpersteine zouden willen afsluiten met het leggen van nog ca. dertien stenen in Zaltbommel. Helaas hebben wij na overleg met de afdeling civiele techniek van de gemeente Zaltbommel moeten besluiten deze afronding opnieuw uit te stellen. Door werkzaamheden en de herbestrating van een aantal straten in ons stadsmidden, kunnen wij jammer genoeg geen data agenderen. Het gemeentelijk

project loopt namelijk vanaf het voorjaar 2018 tot en met eind oktober/begin november 2018.

Als de werkzaamheden onverhoopt sneller klaar zijn, dan kunnen wij na overleg met de gemeente wellicht toch al in het vroege najaar ons mooie project afronden. Anders wordt het in het voorjaar van 2019. Degenen die ons gelden beschikbaar gesteld hebben om de laatste stenen te leggen, vragen wij langs deze weg om begrip. Helaas hebben wij diverse keren te maken gekregen met onvoorziene omstandigheden.

Over het verloop en de voortgang blijven wij u via onze nieuwsbrief informeren.

Hen Meesterman

Uitnodiging: lezing Martijn Stoutjesdijk

Door sommige geleerden is de Talmoed wel een oceaanaan genoemd. In dit enorme joodse geschrift -dat 63 delen en meer dan 6200 pagina's telt- is alle joodse wijsheid uit de Oudheid bij elkaar gebracht. De Talmoed is naast de Torah de belangrijkste tekst in het rabbijns jodendom en fungeert als theologisch en juridisch handboek bij het joodse leven. Hoewel de oudste lagen van de Talmoed teruggaan tot de tweede eeuw wordt de Talmoed ook vandaag nog met veel passie gelezen en bediscussieerd in religieus-joodse kringen.

Martijn Stoutjesdijk, promovendus aan de Universiteit van Tilburg met als specialisatie het vroeg rabbijnse jodendom en het vroege christendom, zal tijdens deze avond eerst de geschiedenis en opzet van de Talmoed schetsen. Vervolgens zal hij, bij wijze van voorbeeld, samen met de aanwezigen ingaan op wat de Talmoed over het mikwe te vertellen heeft.

Donderdag 26 april, koorruimte Sint-Maartenskerk te Zaltbommel

Aanvang: 20.00 uur

Toegang: € 5,- en Mikwe vrijwilligers / donateurs gratis

Ad van Liempt in Zaltbommel

Op uitnodiging van de Stichting MIKWE is de auteur, documentairemaker en journalist Ad van Liempt op donderdag 16 november 2017 naar Zaltbommel gekomen. Hij is een van de bekendste en meest gelezen schrijvers in Nederland over De Tweede Oorlog. In een volledig bezette Gasthuiskapel hield hij een prachtige lezing over 'Schuivende grenzen tussen wat wij goed en fout noemen in de oorlog'.

Ad van Liempt (1949) schreef een groot aantal boeken en artikelen over De Tweede Wereldoorlog. Zijn bekendste is 'Kopgeld, Nederlandse premiejagers op zoek naar joden'. Deze brede kennis bleek ook tijdens de na afloop levendige discussie. Het illustreerde ook de grote betrokkenheid van de toehoorders, onder wie veel van onze vrijwilligers en

donateurs.

Aan het begin van de avond gaf de secretaris van Mikwe, Aart Vos, een presentatie van zijn nieuwe boek 'Als ik in Vught ben probeer dan eens te schrijven... De ondergang van de joodse gemeenschap in Zaltbommel e.o.'. Dit gedenkboek met geschreven portretten van onze vermoorde medeburgers is tevens de afronding van het Stolpersteine project in de Bommelwaard.

De Bommelse zangeres Irene Maessen ontroerde de vele aanwezigen met een indrukwekkende uitvoering van het Kadish.

Tony van der Meulen

In de vorige Nieuwsbrief van oktober 2017 (nr. 26) hebben wij het eerste deel van de toespraak van rabbijn Sleutelberg opgenomen. Rabbijn Sleutelberg is de zoon van Edith Hes-Sleutelberg. Zij is geboren in Zaltbommel en heeft daar jaren gewoond. Rabbijn Sleutelberg hield de toespraak in de Gasthuiskapel tijdens de dodenherdenking op 4 mei 2017.

Hierbij het tweede deel van de toespraak, die op een paar punten en komma's na niet bewerkt is.

Vervolg toespraak Arnie Sleutelberg

In de bijbel staat: "Gij zult vrijlating afkondigen in het land voor al zijn bewoners". De Israëlieten wisten wat het was om slaaf te zijn in Egypte, om hun eigen menselijkheid vertrappt te zien worden. Hoe was het om bevelen te krijgen hoe laat ze moesten opstaan, wat ze moesten eten, hoe ze moesten werken, en waar ze moesten slapen. Ze werden geslagen, uitgehongerd, gepest, en vermoord door de kwade meesters van de Farao. Die waren alleen maar geïnteresseerd in de voortgang van de bouw. De Hebreeuwse slaven waren enkel een middel voor dat doel.

Ieder jaar tijdens de viering van Pesach vertellen wij het verhaal van de Egyptische slavernij. We zitten dan samen met onze familie en vrienden aan de eettafel met speciaal voedsel dat ons lijden uitbeeldt. Mierikswortel staat voor de bitterheid van de slavernij, een bruine pasta van appels en walnoten symboliseert de modderige massa die we gebruiken om stenen van te maken. Ongedesemd brood staat voor de haast tijdens onze ontsnapping.

De oude rabbijnen hebben dit uitgebreide ritueel in het leven geroepen. Het is beschreven in het boek Exodus van de bijbel. Het is om ons steeds bewust te zijn van de slavernij van 3500 jaar geleden. En dat wij er alles aan zullen doen om slavernij en onderdrukking voor onszelf en anderen te voorkomen. Helaas vergeten wij in het westen regelmatig deze les uit het verleden. Telkens weer maken wij keuzes die onze vrijheden beperken. Te vaak wint de angst het van ons en denken wij door het schrap-

pen van bepaalde vrijheden wij veiliger af zullen zijn. Dit zal ons echter niet helpen. Want de vrijheden, die het waard zijn om te verdedigen, zijn juist de vrijheden die we afbreken.

Ook nu zien we het begin van zo'n periode. Wereldwijd spelen politici in op onze angsten, in de hoop dat wij hen ongebreidelde macht geven om ons veilig te stellen.

In dat proces vernietigen wij de democratie en staan wij toe dat de vrijheid beknot wordt. Dat opent de deuren voor de kwalijke leiders wier dorst naar macht nooit wordt gestild. We hebben dit pad al eens eerder bewandeld. Waartoe zal het deze keer leiden? Wat zullen we doen, hoe zullen we reageren? Zullen we moedig zijn of zullen we zwijgen?

Na de Tweede Wereldoorlog tot in de zeventiger jaren was er in Amerika veel antisemitisme. Dat bezorgde ons veel angst, ook vanwege onze familiegeschiedenis tijdens de holocaust. Voor ons gevoel kon zich dat zo weer tegen ons keren. Daarom hebben wij als familie tijdens onze jeugd ons joodzijn verborgen. We werden geïnstrueerd om hier nooit met vrienden over te spreken. Ons joodse leven speelde zich af achter gesloten deuren en gordijnen.

We leefden in Hudson, Michigan een verborgen leven. Veel later werd het wat gemakkelijker om toe te geven dat we joods waren. En het werd voor mij belangrijk om meer te weten te komen over het geloof van Israël, het geloof dat er voor gezorgd had dat het grootste deel van mijn familie was uitgemoord.

Ik besloot dat, als zij ervoor gestorven waren, ik ervoor zou moeten leven. En terwijl ik er meer en meer over leerde, besloot ik om rabbijn te worden. Het is moeilijk om je als jood te verbergen als je een rabbijn bent!

Het heeft Ester, mijn zuster en mij, de tweede generatie overlevenden, veel moeite gekost om een wereld te leren vertrouwen die onze familie op zo'n gruwelijke manier heeft behandeld. En tegelijkertijd te accepteren dat er mensen in de wereld zijn die hun eigen veiligheid hebben opgegeven voor een meisje dat zij nooit eerder hadden ontmoet. Wij hebben moeten vechten tegen de neiging om voor alles en iedereen bang te zijn, om zelf een betekenisvol leven te kunnen leiden.

Omdat ik zo goed was in het verbergen van mijn joodse identiteit, ben ik als homoseksueel helaas ook te lang in de kast gebleven. Het verbergen van wie ik was, werd een manier van leven.

Uitkomen voor wie je bent is nooit gemakkelijk. Maar het is noodzakelijk als we oprecht willen leven. De vrijheid die ik nu voel om helemaal mezelf te zijn en te kunnen delen wie ik ben, is niet alleen bevrijdend voor mijn ziel, maar stelt mij ook in

staat om op eigen wijze in de wereld te staan. Dat is de zegen van vrijheid.

Ester en ik danken onze levens aan Gerard van Angelen, Krijn en Engeltje de Kock, Jan, Corrie, Altje, Engeltje, Krijn en Leendert. Tijdens deze avond van rouw en nagedachtenis bidden wij dat zij vredig en veilig rusten in de liefdevolle omarming van God, die hen heeft geïnspireerd om rechtschapen helden te zijn. Hun herinneringen zijn blijvende zegeningen voor ons allen, vooral wanneer we naar hun voorbeeld op heldhaftige wijze handelen met als doel om van deze wereld een mooiere plaats te maken.

Dank u wel.

Arnie Sleutelberg Lake Orion MI, USA

Namen noemen

Op 17 november 2017, bij de presentatie van het boek *"Als ik in Vught ben probeer dan eens te schrijven.... De ondergang van de joodse gemeenschap in Zaltbommel, Rossum en Herwijnen"*, stonden wij stil bij de deportatie van de eerste groep joden uit Zaltbommel van wie niemand terugkeerde. De meeste van hen werden in Auschwitz om het leven gebracht. Josine van Gelder uit Rossum schreef toen aan haar vriendin Sjaan: "Hè, hè, we zijn er nog. Uit Zaltbommel zijn er 30 weg. Wij gelukkig niet. Nu hebben we misschien 2 of 3 weken rust. Maak je maar niet ongerust over ons, het zal wel terecht komen". Die twee of drie weken werden enkele maanden en het kwam niet terecht.

Op 8 en 9 april 1943 - nu 75 jaar geleden - moesten de overgebleven joden uit Zaltbommel, Rossum en Herwijnen, klein en groot, oud en jong, zich melden. Dat deden ze bijna allemaal. Ze werden met de bus naar Concentratiekamp Vught gebracht. Ook van hen kwam niemand terug. Zondag 10 juni a.s. zullen zich enkele honderden mensen voor de herdenkingsplechtigheid bij het Kindermonument in Kamp Vught verzamelen. Alle namen worden genoemd van de kinderen van nul tot en met zestien jaar, die in veewagens werden gestopt en naar Sobibor getransporteerd om daar te worden vergast.

Op het monument in Vught staan ook de namen van Josine van Gelder en haar broertjes Emile en Silo: dertien, negen en zes jaar.

Kindermonument Kamp Vught

neer de wortels omhoog komen als de boom valt, ja dan wordt inderdaad de grafrust geschonden. Op verzoek van dhr. Huisman is de boom dan ook flink gesnoeid. Een week of zes na het bezoek van dhr. Huisman viel een boom op de joodse graven op de begraafplaats bij de Bossche Poort. Er zijn nogal wat zerken beschadigd, maar de grafrust werd niet verstoord. De gemeente zal er alles aan doen de graven voor 4 mei aanstaande weer te laten herstellen.

Het toegangshek van de begraafplaats aan de Van Rossemensingel lijkt daarnaast ronduit gezegd op een hoog uitgevallen dranghek dat voetbalsupporters in toom moet houden. Er wordt binnen de gemeente nagedacht over een sierlijker toegang. Dit jaar zal er echter nog geen fraaiere hek geplaatst worden, omdat het geld daarvoor niet aanwezig is.

AV

Kindertransporten

In juni 1943 werden vanuit Kamp Vught zo'n 1300 kinderen met de zogenaamde kindertransporten weggevoerd naar vernietigingskamp Sobibor. Slechts een enkeling wist te ontkomen aan deze gruweldaad. Dit is het verhaal van twee van hen.

George en Ursula Levi, twee joodse kinderen in Duitsland. Ze worden vlak voor de Tweede Wereldoorlog begint door hun ouders naar Nederland gestuurd, in de hoop dat ze daar veilig zijn. Met niet meer dan een koffertje en elkaar. Maar ook in Nederland zijn ze niet veilig. Ze wonen op allerlei plekken voor ze in Kamp Vught terecht komen. Ze hebben niemand meer, behalve elkaar en de pop van Ursula. De pop die troost als je huult, de pop die ruikt naar thuis, veilig. De pop die altijd bij je blijft. Toch?

De voorstelling (vanaf negen jaar) kwam tot stand in opdracht van Nationaal Monument Kamp Vught en met de welwillende medewerking van George en Ursula Levi. Speelduur 40 minuten, ruimte voor nagesprek. De voorstelling kan ook in de klas worden gespeeld. Inlichtingen en boekingen: www.verteltheater.nl

Elk jaar worden begin juni deze transporten vanuit kamp Vught herdacht (www.nmkampvught.nl).

Via de website van de Stichting Sobibor - [\[bibor.org\]\(http://bibor.org\) - kunt u de film 'Het Kindermonument' bekijken. Deze film is gemaakt tijdens de herdenking van 4 juni 2007. Stem: Donald de Marcas, die het gedicht Laplacestraat van Anneke Hemrika voordraagt \(Klein monument, uitgeverij Octava, 1985\). De Stichting Sobibor verzorgt ook educatief materiaal, bijvoorbeeld het lespakket "Joodse kinderen in kamp Vught".](http://www.so-</p></div><div data-bbox=)

AV

Digitale Nieuwsbrief

Het is mogelijk de Mikwe Nieuwsbrief per e-mail te ontvangen. Dit werkt voor ons niet alleen kostenbesparend, maar heeft ook als groot voordeel dat wij u sneller op de hoogte kunnen stellen van de activiteiten rondom het Mikwe.

Als u de Nieuwsbrief in het vervolg digitaal wenst te ontvangen, stuurt u alstublieft een e-mail:

info@mikwe.nl

Donaties

De Stichting MIKWE dankt alle donateurs voor alle financiële steun die zij tot nu toe heeft mogen ontvangen. Vele projecten zijn hiermee mogelijk geworden.

Het Mikwe heeft deze steun nog steeds hard nodig. Met de donaties en vrijwillige bijdragen houden we het Mikwe niet alleen open, maar kunnen we ook verbeteringen aanbrengen en onze activiteiten uitbreiden.

Stichting MIKWE heeft de ANBI status (algemeen nut beogende instelling). Het voordeel van zo'n status is dat deze uw giften fiscaal aantrekkelijk maakt. Tegelijkertijd bent u ervan verzekerd dat uw donatie bij een betrouwbare partij terecht komt, die verantwoord met de ontvangen gelden omgaat.

U kunt uw bijdrage op onze rekening bij de Rabobank Zaltbommel storten, NL 48RABO0145296946, t.n.v. Stichting Mikwe Zaltbommel.

Namens het bestuur alvast onze hartelijke dank,

Hen Meesterman

Johanna Butter

Aart Vos

Ester Vink

Tony van der Meulen